

El programa MAB-6 ALT PIRINEU Resultats i conclusions

Ramon Ganyet* i Antoni F. Tulla**

Résumé / Abstract / Resumen / Resum

Les resultats et conclusions obtenus avec la réalisation du programme MAB-6 HAUTES PYRÉNÉES (Urgellet-Baridà) montrent qu'il existe une grave situation de détérioration de la haute montagne des Pyrénées Catalanes. Des problèmes qui s'expriment avec une profonde crise agricole et démographique mais qui sont en fait plus graves puisqu'ils représentent la destruction de la société de montagne avec les effets sociaux, économiques et culturels que cela implique. La pleine intégration des aires de montagne, aujourd'hui marginales, dans le territoire industriel de Catalogne exige une série de mesures; si elles n'étaient pas prises on pourrait aboutir à une situation irréversible. Les différentes propositions ont été analysées et présentées dans dix-huit études qui développent l'idée du besoin de préserver le milieu naturel et le paysage mais aussi de reconstruire la structure économique et démographique de l'aire d'étude à partir de la pluriactivité et l'attribution des services et infrastructures qui garantissent une certaine qualité de vie aux habitants des villages de montagne. Pour que ces propositions soient effectives il doit exister une volonté institutionnelle et une participation des populations affectées.

* * *

* *Enginyer Industrial, Membre fundador dels Grups de l'Alt Pirineu.*

** *Cap del Departament de Geografia, Universitat Autònoma de Barcelona, 08193 - Bellaterra.*

The final results of the HIGH PYRENEES MAB-6 program show that there exists a critical situation of deterioration in the high mountains of Catalan Pyrenees. This problematic situation has its most visible symptoms in a profound agricultural and demographic crisis, but it is graver than that, because it implies the destruction of the social, economic and cultural structures of the mountain society. The total integration of these marginal areas into the industrial territory of Catalonia requires a specific policy for these regions. The different proposals have been analyzed and presented in a set of eighteen studies that recommend the conservation of landscape and natural environment and the reconstruction of the economic and demographic structure of the area based on the pluriactivity, services and infrastructure that guarantee a minimum quality of life. These proposals will only be effective if there exists an institutional intervention and a participation of people from the area.

* * *

Las conclusiones y los resultados que se han obtenido con la realización del programa MAB-6 ALT PIRINEU (Urgellet-Baridà) ponen en evidencia que existe una grave situación de deterioro de la alta montaña del Pirineo catalán. Esta problemática se exterioriza en una profunda crisis agrícola y demográfica, pero es mucho más grave, ya que significa la destrucción de la sociedad de montaña con los efectos sociales, económicos y culturales que ello representa. La plena integración de las áreas, hoy marginales, de montaña en el territorio industrial de Cataluña plantea una serie de medidas; si no se llevan a cabo, esta situación será irreversible. Las diversas propuestas han sido analizadas y presentadas en un grupo de dieciocho estudios que suman la necesidad de preservar el medio natural y paisajístico, junto a una reconstrucción de la estructura económica y demográfica del área a partir de la pluriactividad y la dotación de los servicios e infraestructuras que garanticen una mínima calidad de vida a los habitantes de los pueblos de montaña. Para que sean efectivas estas propuestas debe existir una voluntad institucional y una participación de los afectados.

* * *

Les conclusions i els resultats que s'han obtingut amb la realització del programa MAB-6 ALT PIRINEU (Urgellet-Baridà) posen en evidència que existeix una greu situació de deteriorament a l'alta muntanya del Pirineu català. Aquesta problemàtica s'exterioritza en una crisi agrícola i demogràfica profunda, però és molt més greu, ja que significa la destrucció de la societat de muntanya, amb els efectes socials, econòmics i culturals que això representa. La integració plena de les àrees -avui marginals- de muntanya en el territori industrial de Catalunya planteja una sèrie de mesures que, si no es porten a terme, la situació es convertirà en irreversible. Les diverses propostes han estat analitzades i presentades en un grup de divuit estudis que plantegen la necessitat de preservar el medi natural i paisagístic, junt amb la reconstrucció de l'estructura econòmica i demogràfica de l'àrea a partir de la pluriactivitat i la dotació de serveis i infraestructures que garanteixin una mínima qualitat de vida als habitants d'aquests pobles de muntanya. Per tal que aquestes propostes siguin efectives, ha d'existir una forta voluntat institucional i una participació dels afectats.

L'objectiu bàsic d'aquest programa, integrat en la metodologia de la UNESCO per a l'estudi de les àrees de muntanya en zones on es diferencia clarament l'hivern i l'estiu, ha estat la reflexió sobre les condicions de vida a l'Urgellet i les valls que hi conflueixen, i també al Baridà, amb el rerefons de les seves conseqüències sobre el medi ambient.

Des de 1985 a 1988 un equip d'investigadors ha anat examinant diversos aspectes relacionats amb les activitats dels habitants permanents d'aquest centenar de petits pobles de muntanya. Hi han trobat que no poden valorar la situació actual sense fer referència obligada a la història que ha precedit l'actual període de crisi, molt especialment als trenta darrers anys de transformació social i econòmica.

Coincidint amb l'expansió econòmica més important de tota la història espanyola, entre 1958 i 1988, els pobles de la nostra muntanya han conegut el reflex negatiu del creixement econòmic de la Catalunya rica, i, per contraposició, estan immersos en una crisi estructural d'arrels molt profundes que va més enllà de la simple impotència econòmica. El patró de poblament a la muntanya pirinenca és bàsicament un nombre relativament gran de llogarrets i pobles que es distribueix amb una certa regularitat en les vessants de les valls. En quasi totes elles, una vila o uns pocs pobles mitjans estructuren l'organització de la vall. La crisi ha malmès els nivells més fràgils (els llogarrets) que han passat tot sovint de 8-12 famílies a 2-3 o cap i amb aquesta dissort s'hi ha estroncat la vida social existent, promovent l'emigració i el despoblament quan encara podia haver-hi alguna sortida econòmica. Aquesta crisi s'ha desplaçat més endavant a les capçaleres de les valls i, si no s'afronta, molt aviat tot el territori pot esdevenir un desert.

Fins i tot la relativa prosperitat de la Seu d'Urgell, arrecerada a l'ombra econòmica d'Andorra, refugi capitalitzador de gent, inversió i serveis de tota l'àrea de l'entorn, amaga per a molts la profunda crisi de la muntanya que l'envolta. L'optimisme legítim que es pot respirar a la Seu davant la millora de les carreteres per part del MOPU, la nova creació del Polígon Industrial de l'Institut Català del Sòl o l'organització de l'eslàlom d'aigües braves dels Jocs Olímpics de Barcelona l'any 1992 contrasten amb l'abandó de les carreteres dels pobles (el 80% de les quals està sense asfaltar), les condicions de vida de les cases de pagès dels pobles o les rendes derivades de l'agricultura, excessivament petites. Així com la presència d'una Catalunya industrial rica i pròspera fa oblidar sovint les precàries condicions de vida de l'Alt Pirineu, la prosperitat de la Seu fa oblidar sovint la precarietat de les condicions de vida als pobles del seu entorn.

La crisi de la vida a la muntanya no és nova. Ja cap a final del segle XIX hi va haver un gran despoblament per tal de millorar les condicions de vida dels més pobres i necessitats, que aleshores van emigrar cap als nous centres fabrils de Catalunya, o cap a França. Des de l'any 1960 fins a l'inici de la crisi, una nova onada de trasbals migratori va revolucionar els pobles de l'Urgellet i del

Baridà i va integrar els muntanyencs amb els altres emigrats de l'Estat que anaven a campar-se la vida a la Catalunya industrial. Aquesta situació no és nova, ni tampoc exclusiva d'aquesta àrea geogràfica. Arreu del Pirineu, als Alps i gairebé a totes les muntanyes d'Europa hi ha hagut canvis estructurals importants com a resultat i complement dels canvis en el territori generats per la societat capitalista. La crisi econòmica, des de 1975 fins ara, ha retingut durant els darrers anys una davallada de població que era senzillament imparable. Ara, els efectius de la població són molt reduïts i les condicions de vida als pobles són diferents de les que hi havia trenta anys enrera.

Les condicions socials i econòmiques dels habitants de la nostra muntanya són molt difícils i en molts aspectes estan catalogades, sens dubte, entre les pitjors de tot l'Estat espanyol. Els trets diferencials més importants els podem concretar en:

- Habitatges en estat deficient.
- Comunicacions dolentes.
- Serveis públics precaris.
- Xarxa de telèfons restringida.
- Rendes agràries baixes.
- Marginació de la dona i dels joves.
- Aïllament social (solitud) i marginació (rebuig).

I les conseqüències derivades que afecten el medi ambient són múltiples, però les podem agrupar en quatre grans conceptes:

- Abandó de terres agrícoles.
- Pèrdua de seguiment de la gestió del territori.
- Pèrdua d'oportunitats de producció.
- Pèrdua d'una cultura arrelada al medi muntanyenc.

El mètode de treball emprat en el programa MAB-6 ALT PIRINEU, tant a través dels seu equip permanent a la Seu d'Urgell com en la coordinació entre aquest, el Departament de Geografia de la UAB i els diversos grups d'estudi ha consistit, primer, en la definició i anàlisi del Model Territorial de Muntanya i, segon, en la delimitació d'aquells elements crítics o més remarcables per poder fer propostes a les administracions i a la població que reorientin el procés negatiu de desenvolupament econòmic i social, però també que permetin estudiar la desintegració de la societat pirinenca. Al llarg d'aquest programa hem arribat, a través dels divuit estudis publicats, a unes tesis generals i a unes propostes concretes d'actuació.

En qualsevol cas, s'ha volgut lligar l'anàlisi teòrica dels problemes tipificats de muntanya (despoblament, desequilibri en els ecosistemes...) amb el coneixement del territori, fent un treball de camp molt intens que molts cops va més enllà dels divuit estudis, com és el cas dels dos anys en què les i els alumnes de quart curs del Departament de Geografia de la UAB han portat a terme simulacions sobre la capacitat potencial d'algunes de les valls estudiades. Així ma-

teix, s'ha contrastat de forma continuada els resultats dels estudis amb la població implicada i, en especial, amb les institucions de les diverses administracions.

L'Alt Pirineu català mostra un *Model Territorial* clarament definit de zona deprimida de muntanya. Ocupant un 20% de la superfície de Catalunya, només hi ha l'1% de la seva població. Aquesta baixa densitat humana s'agreuja amb la distribució desigual dels habitants dins de cada comarca. Hi ha un procés molt acusat de concentració en uns pocs nuclis i viles al llarg de les principals vies de penetració al massís. L'abandó de les àrees més rurals i aïllades va parell amb la manca d'infraestructures viàries però també d'equipaments i serveis de tota mena. Tal com s'ha estudiat en el programa MAB-6 ALT PI-RINEU, pot afirmar-se que els déficits són enormes i, per tant, cal relacionar la crisi productiva, bàsicament en el sector agrari, amb la manca de possibilitats de substituir aquesta per altres activitats generadores (agricultura per turisme «ecològic», «monocultiu ramader» per pluriactivitat...) en no haver-hi condicions estructurals mínimes. Aquesta situació no solament frena les noves possibilitats sinó que, a més, condemna a un nivell de qualitat de vida baix els habitants del país i els impulsa a emigrar, en especial els joves.

El desenvolupament del capitalisme a Catalunya ha generat una especialització de les funcions que cobreix cada porció del territori. En aquest sentit, l'Alt Pirineu català ha anat perdent moltes de les que tenia tradicionalment. D'acord amb el principi de l'avantatge comparatiu, pot fins i tot arribar a ésser desitjable el seu «tancament» com a espai habitat, ja que en res «individualment» pot competir amb d'altres indrets de Catalunya. Per evitar aquesta degradació total, s'han de potenciar aquelles activitats i funcions que siguin les menys mal situades entre totes les possibles. La combinació entre totes o bona part (pluriactivitat) pot permetre una fixació mínima de la població que, juntament amb més qualitat de vida, faci possible un desenvolupament integrat d'aquestes àrees rurals de muntanya. Perquè això sigui viable caldran molts ajuts institucionals, en atencions i inversió, però també una col·laboració decidida dels habitants d'aquestes comarques.

Com a filosofia general, *podem apuntar les conclusions següents*:

- 1) Per a la globalitat de la preservació ambiental no convé que el conjunt del nostre territori de muntanya es despobli totalment, puix que els habitants permanents i sobretot els pagesos són els millors cuidadors del país.
- 2) El manteniment de la població no serà possible ni desitjable si no es milloren sensiblement els serveis públics, si més no als pobles que fan de petita capital de vall (Castellbò, Tuixén, Arsèguel, Lles...), que cal dinamitzar especialment.
- 3) Els pobles de muntanya, encara més que a la vall del Segre, han de

plantejar com a objectiu prioritari mantenir o refer una població demogràficament equilibrada. Cal motivar els joves i donar a la dona el protagonisme que li correspon en una societat rural, no solament agrària, on cada persona hi té un paper creatiu i decisor. A muntanya el subjecte no pot ésser mai passiu. Una certa repoblació a través de neorurals, sense ésser l'únic camí, pot ajudar a aquesta recuperació de la societat rural, sempre que hi hagi un equilibri entre comunitats i ambdues entenguin i respectin els valors culturals de l'altra.

4) Cal ajudar i potenciar l'agricultura, puix que és l'eix vertebrador de la presència humana sobre el medi, fins aconseguir unes rendes competitives juntament amb d'altres activitats econòmiques; en especial, a través de potenciar la pluriactivitat que permeti unes rendes conjuntes per família més elevades. Les diverses formes de serveis, turisme «ecològic» en especial, i noves produccions agràries (carn, formatge de cabra...) juntament amb la producció de llet de vaca, poden donar lloc a un avantatge comparatiu de l'Alt Pirineu basat en a la pluriactivitat.

5) Per a millora de la qualitat de vida es necessita una justícia territorial distributiva que garanteixi unes inversions importants en infraestructures bàsiques (carreteres i camins, telèfon, aigua potable, electricitat, sanejament urbà...) en els pobles i llogarrets que hom (nadius i institucions) cregui oportú «mantenir oberts», si cal fer una selecció per l'escassetat de recursos.

6) El protagonisme dels habitants locals i la seva participació directa en les programacions públiques ha d'ésser estimulat perquè pugui servir de base de les actuacions col·lectives. El camí més clar per fer-ho possible és la descentralització administrativa i de recursos suficients que faci realitat la planificació de les àrees de muntanya. Recursos des de l'administració local a la Comunitat Econòmica Europea, i administracions intermèdies.

7) La preservació del medi ambient i del patrimoni cultural i paisatgístic és imprescindible per assegurar la possibilitat d'altres activitats econòmiques complementàries en el futur. Cal fixar unes directrius que permetin conservar els ecosistemes de muntanya, encara que s'hagin d'acceptar adaptacions a una nova realitat, com és l'abandó de molts conreus de muntanya i, per tant, una baixa densitat de població i noves funcions de tipus extensiu i turístiques.

Pel que fa a *propostes concretes*, voldríem destacar les següents:

- Propostes de prioritització i millora del *servei telefònic* (publicació núm. 4).
- *Pla de carreteres i camins* als pobles, amb valoració dels costos indicatius corresponents (publicació núm. 6).
- Propostes de *millora de l'aprofitament forestal* (publicació núm. 5).

- Propostes de millora de l'aprofitament forestal (publicació núm. 5).
- Proposta de programa de lluita contra els incendis forestals (publicació núm. 7).
- Propostes de priorització en la millora dels serveis i les tasques de dinamització socio-econòmiques en els pobles del tercer nivell, capitals de vall (publicacions núm. 8 i 10).
- Propostes de millores en les rendes agràries i, en especial, en el maneig de la ramaderia de vaquí de llet i altres activitats complementàries (publicacions núm. 11, 12 i 14).
- Propostes de creació i millora del transport públic (publicació núm. 15).
- Propostes de gestió dels serveis municipals (publicació núm. 16).
- Propostes d'ús de les energies renovables com a forma d'estalvi energètic i d'autosuficiència local (publicació núm. 17).

Les propostes, tot i ésser prou detallades, com les que s'han fet, totes soles no modifiquen la realitat. Perquè siguin efectives, cal una voluntat d'actuar i una organització de la gestió. En aquest sentit, els instruments jurídics i legals ja s'han anat creant en els darrers anys, però seran ignorats sense la voluntat política i generalitzada de voler-los aplicar. Diem això pensant en el *Consell Comarcal*, creat per la Llei 9/1983 d'Alta Muntanya i modificat per la Llei d'Ordenació Territorial (LOT) 6/1987 de creació de les comarques, que tots tenim l'obligació de potenciar i ajudar. Una plataforma de projecció comarcal, lluny dels partidismes que avui sembla que prevalen, fóra sens dubte un instrument valuós d'ajuda al desenvolupament de la nostra muntanya. Pensem també en l'*aplicació generosa de la Llei 9/1983 d'Alta Muntanya*, la qual, fins ara, només ens ha aportat uns Plans Comarcals restringits a l'Administració autonòmica (quan la llei recomana la inclusió de les actuacions de l'Estat, de les Diputacions, dels Ajuntaments i de les entitats privades quan són importants pel al futur del territori), elaborats per uns equips de tècnics que no han comptat amb la participació dels implicats i dotats d'uns programes d'inversió que farien riure si no comportessin el dramatisme de la falta de recursos per mobilitzar les activitats. I també pensem en l'*obertura de la comarca de l'Alt Urgell a les possibles ajudes estructurals de la CEE*, avui bloquejades per la Generalitat de Catalunya en el contenciós amb el govern de l'Estat sobre l'aplicació de la *Llei 25/1982 de Agricultura de Montaña* i barrades perquè el Departament d'Agricultura de la Generalitat no ha inclòs l'Alt Urgell (l'única comarca de l'Alt Pirineu que no s'hi considera, quan és, sens dubte, una de les més necessitades) en la proposta de comarques on aplicar l'Acció Comú i les ajudes estructurals del FEOGA (Fons Europeu d'Orientació i Garantia Agrícola).

Tot plegat, no creiem que sigui possible que prosperin unes alternatives suficients per impulsar un desenvolupament de la nostra muntanya si no es crea una nova consciència, sobretot pública, que entengui que, malgrat que Catalu-

nya va prou bé en general, hi ha unes bosses de subdesenvolupament que afecten ja el patrimoni pirinenc i català, que tots tenim el deure de preservar. La muntanya ha fet la Catalunya industrial i rica, i quan la muntanya mori s'haurà perdut l'esperit de lluita dels catalans; no ens podem permetre la debilitat de no conservar viu un espai físic i humà que és el contrapès natural i lògic d'una Catalunya urbanitzada.

Juny 1988